

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

С. В. Алексєєв

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПЕРЕХІДНИЙ ДО РИНКУ ПЕРІОД (1991–2004 рр.)

Ключові слова: перехідний період, ринкова економіка, трудова міграція, нелегальна еміграція, міграційна політика.

Ключевые слова: переходный период, рыночная экономика, трудовая миграция, нелегальная эмиграция, миграционная политика.

Key words: transition period, market economy, labour migration, illegal emigration, migration policy.

Становлення ринкової економіки та розбудова незалежної української держави призвели до кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя. Одним із здобутків демократизації перехідного періоду стало зняття обмежень на перетин державного кордону та забезпечення вільного пересування наших громадян.

Формування в Україні економіки відкритого типу, прагнення до інтеграції у світове господарство тощо сприяли поширенню зовнішньої міграції робочої сили. Мільйони наших співгромадян виїхали на заробітки за кордон, що зумовило зростання обсягів зовнішньої трудової міграції.

Звичайно, на сучасному етапі світового розвитку на міждержавному рівні в умовах глобалізації дедалі більше розширюється обмін людським капіталом, основними компонентами якого є трудова міграція. Проте в Україні зовнішня трудова міграція, і особливо така її форма, як нелегальна міграція, набули загрозливого масштабу.

У зв'язку з цим виглядає нагальною проблема вивчення соціальних, економічних та інших передумов та чинників, які в

період 1991–2004 рр. впливали на процес трудової міграції населення України і визначали її причини, мотивацію, тенденції та напрями.

При цьому принагідно зазначимо, що ця проблема поки що не користується популярністю серед дослідників новітньої історії України і залишається малодослідженою.

Взагалі проблему трудової міграції в різних її аспектах досліджують соціологи, економісти, географи, демографи, фахівці зі статистики.

Вагомий внесок у вивчення трудової міграції, теорії та практики міграційних процесів зробили такі вчені, як Е. Лібанова, О. Позняк [1], О. Малиновська [2; 3], І. Прибиткова [16] та ін. Наукові дослідження цих авторів істотно розширили межі вивчення зовнішньої трудової міграції.

Дослідження трудової міграції у різних її аспектах здійснювали також такі вітчизняні науковці, як Н. Шульга [4], В. Приймак [5], О. Варецька [7], О. Вишневська [6; 8] та ін. Цими дослідниками вивчалися процеси трудової міграції та мобільності населення, основні заходи та напрями державного регулювання цих процесів.

І все ж таки, остаточно нез'ясованим залишається вплив соціально-економічних та політичних процесів на особливості трудової міграції в перехідний до ринку період.

У пропонованій статті ми поставили за мету проаналізувати соціальні, економічні, правові та інші передумови та фактори, що впливали на трудову міграцію населення України. Це дасть нам можливість визначитись у питаннях про причини, тенденції, історичні особливості та соціальні наслідки трудової міграції в перехідний до ринку період.

Для України можливості розгортання трудової міграції за кордон постали після падіння Берлінського муру та дезінтеграції СРСР. Неухильне зниження життєвого рівня населення, зростання безробіття, поступове входження країни до глобального ринку обміну товарів та робочої сили — все це створило умови для поширення цих процесів і в Україні. До того ж особливості географічного положення країни, прозорість так би мовити українських кордонів певною мірою сприяли тому, що Україна опинилася в епіцентрі світових шляхів транспортування нелегальної робочої сили.

Основним соціально-економічним фоном розгортання трудової міграції з України за кордон у 90-х роках ХХ ст. стала довготривала стагнація економіки та не досить вдале реформування економічних відносин тощо. Результатом цього стало значне зменшення внутрішнього валового продукту. Це особливо негативно вплинуло на рівень життя населення України та сприяло розшаруванню його окремих соціальних категорій. Таким чином, багатьох наших співвітчизників примусили шукати заробіток за кордоном економічні труднощі перехідного періоду, серед яких — досить високий рівень безробіття та низька оплата праці.

Варто зазначити, що у 2000 р. кількість зареєстрованих безробітних в Україні становила 2655,8 тис. осіб, а у 2001 р. — 2455,0 тис. [9, с. 385].

Але, окрім офіційних даних, існувала ще особлива думка Міжнародної організації праці (МОП). За даними цієї організації, безробіття в нашій країні сягало рівня 40 %, що значно перевищувало офіційні оцінки. За результатами опитування українських мігрантів, оплачувану працю до виїзду за кордон мали менше 50 % усіх респондентів — як чоловіків, так і жінок [7, с. 35]. Отже, можливість знайти будь-яку роботу була одним з вагомих факторів, що стимулювали трудову еміграцію українців.

Таким чином, основними факторами, що сприяли еміграції українців за кордон, були передусім чинники соціально-економічного характеру.

Але, в умовах досить значного рівня безробіття, варто зазначити досить низьку мобільність населення в межах самої України. Про це свідчать дані вибіркового обстеження Держкомстату України спільно з МОП. Більшість з опитуваних українців, хто був схильний до переїзду (26 %), виявили бажання можливого переїзду в пошуках роботи в країні далекого зарубіжжя, у місто або село своєї області, а не в інші регіони України або країни СНД [7, с. 36]. Це пояснювалося різними причинами, і однією з них була особлива ментальність нашого народу.

Але зазначимо, що якщо у першій половині 1990-х років виїзди українців на заробітки за кордон зумовлювалися головним чином відсутністю роботи, то надалі у більшості випадків трудовими мігрантами переслідувалася мета підвищення добробу-

ту своєї родини, вирішення житлового питання, фінансування навчання своїх дітей тощо.

Якщо взагалі визначити мотиви трудової еміграції населення України, то можна виділити найбільш вагомі з них: 1) високий рівень безробіття і пов'язана з цим проблема бідності; 2) бажання забезпечити добробут наступних поколінь; 3) підвищення свого соціального статусу; 4) можливість еміграції в майбутньому всієї родини; 5) професійне зростання; 6) «суспільна мода», наслідком чого стало укорінення заробітчанства як певного способу життя, своєрідної нової суспільної культури [8, с. 89–90].

Протягом періоду переходу до ринкових відносин в Україні спостерігалися різкі зміни тенденцій міграцій населення. У 1989–1990 рр. загальний міграційний приріст населення України був майже нульовим з коливанням в межах 1,7 %. У 1991–1992 рр. спостерігалось різке зростання міграційного приросту до найбільшого значення — +287,8 тис. чол. (+5,4 %), у наступні два роки відбувся надзвичайно різкий спад до -142,9 тис. чол. (-2,8 %) у 1994 р. (див. табл. 1 [складено за даними — 9, с. 376; 10, с. 90]).

Таблиця 1

Зовнішня міграція населення України за 1991–2004 рр.

Роки	Міграційне зростання (скорочення) чисельності населення	
	тис. чол.	на 1 тис. чол. %
1991	151,3	2,9
1992	287,8	5,4
1993	54,5	1,0
1994	-142,9	-2,8
1995	-131,6	-2,0
1996	-169,2	-3,3
1999	-138,3	-2,8
2000	-133,6	-2,7
2002	-33,8	-0,7
2003	-24,2	-0,5
2004	-7,6	-0,2

Після помітного зменшення у 1995 р. відбувся новий сплеск міграційних втрат у 1996 р. — до (-169,2 тис. чол.). Подальше помітне зниження показника зафіксовано у 1999–2000 рр., а потім у 2002–2004 рр. Це було викликано насамперед зменшенням обсягів вибуття до Російської Федерації, мабуть спричиненого війною в Чечні та деякими іншими факторами.

Широкомасштабні коливання міграційного приросту відбувалися на тлі стабільного зниження інтенсивності стаціонарних міграцій населення. В Україні сумарна кількість прибулих та вибулих зменшилася з 3,5 млн чол. у 1988–1989 рр. до 1,6 млн у 1999–2000 рр.

В абсолютному виразі головним міграційним партнером, як з прибуття, так і з вибуття, була Росія; на неї припадало близько 55 % загального зовнішньоміграційного обороту. За відносною інтенсивністю вибуття з України перше місце зі значним відривом посідав Ізраїль, далі йшли Молдова, Росія, Білорусь, Німеччина та більшість країн СНД. Основними міграційними партнерами з прибуття населення до України були Молдова, Росія, Вірменія, Ізраїль та Білорусь [11, с. 179–180].

Загалом за 1994–2000 рр. Україна тільки за офіційними даними втратила в результаті міграційного обміну населенням з іншими державами понад 600 тис. осіб, переважно молодого та середнього віку. При цьому основна маса вибулих з України на мала наміру повертатись назад. Крім того, значно поширилася нелегальна трудова міграція наших співгромадян як на Захід, так і до країн СНД.

Багато хто з дослідників та політиків, які займаються проблемами зовнішньої трудової міграції громадян України, слушно нарікають на брак достовірних даних, на підставі яких можна робити аналіз цього явища.

Скільки наших співгромадян у пошуках роботи виїхали за кордон, достеменно невідомо. В українських офіційних та неофіційних джерелах, у тому числі в засобах масової інформації, можна зустріти різні оцінки кількості українських трудових мігрантів, які протягом досліджуваного періоду виїхали з України. При цьому діапазон таких оцінок коливається від 2 до 7 млн осіб.

Зазначимо, що трудовою еміграцією були охоплені практично всі регіони України. Водночас спостерігалися деякі особливості, пов'язані як з економічним становищем, так і з їх наближеністю до кордонів.

Привабливими з точки зору працевлаштування для громадян України стали майже всі країни Європи, Російська Федерація, США, Туреччина, країни Близького Сходу (насамперед

Ізраїль). Але кількість осіб, які там працювали, з названих вище причин, точно невідома.

Так, за офіційними даними МЗС України, на заробітках у Польщі перебувало близько 300 тис. українців-нелегалів, в Італії — від 200 до 500 тис., у Чехії — до 200 тис., у Португалії від 140 до 180 тис., в Іспанії — до 100 тис., у Туреччині близько 35 тис., у США — до 20 тис., у Словаччині — до 5 тис., у Греції — до 3 тис. У Росії лише офіційно працювало близько 100 тис. українських громадян, загальна ж кількість українців, які працювали в Росії, сягала понад 1 млн осіб. Загалом, за оцінками МЗС, нелегально працювали за кордоном понад 2 млн українців [12, с. 308].

Разом з тим існують інші, значно більші оціночні дані щодо кількості українських працівників-мігрантів. Деякі економісти називають цифру до 2,5–3 млн осіб. Приблизно ці ж дані наводив і на парламентських слуханнях із проблем трудової міграції в листопаді 2004 р. міністр праці та соціальної політики М. Папів [13]. Проте уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова вважає, що на заробітки за кордон виїхали до 7 млн. громадян [14]. Такі самі дані надає і Всесвітній форум українців [15]. Але все ж більш реальною вбачається чисельність мігрантів у 2–2,5 млн осіб, які одночасно перебували за кордонами України.

Українські трудові емігранти мали досить високий освітній рівень. Так, близько 75 % з них мали вищу чи незакінчену вищу освіту. Той факт, що за кордоном українці працювали, як правило, не за фахом, не був фактором, що стримував міграцію. Тобто досить кваліфіковані фахівці з різних сфер, освічені люди, на підготовку яких були витрачені значні, переважно державні кошти, не могли реалізуватись у власній країні [7, с. 35].

Українці за кордоном працювали переважно у промисловості, сільському господарстві, у сфері транспорту та зв'язку, торгівлі та громадському харчуванні. У 2001–2004 рр. зріс про шарок трудових мігрантів з України, зайнятих на роботах, що потребували високої кваліфікації, — у медицині, науці, сфері високих технологій, фінансовому секторі. Але як свідчили дані Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, найбільший відсоток трудових мігрантів з України був зайня-

тий в будівництві (37 %) або у сфері домашніх послуг (близько 23 %). У державному ж управлінні, освіті, охороні здоров'я було зайнято лише відповідно 1,4 %, 0,6 % і 1 % усіх найманих робітників, що приїхали з України [6, с. 87]. Так, за даними МЗС України, лише на сезонних будівельних роботах у Москві та Підмосков'ї у 2001–2004 рр. працювало понад 200 тис. українців. У нафтовидобувній промисловості Росії були задіяні ще близько 300 тис. наших співвітчизників. В інших сферах російського господарства працювало ще до 1,5 млн. громадян України [7, с. 34]. Таким чином, для Росії Україна була головним експортером робочої сили.

Зазначимо що, у міграційному обміні з країнами близького та далекого зарубіжжя відбувалася втрата і інтелектуального потенціалу України. Особливо відчутний був вплив за рубіж наукових кадрів вищої кваліфікації — докторів та кандидатів наук. З самого початку 1990-х років починається міграційний процес серед вчених: у 1991 році з України виїхали 39 докторів наук, у 1992 — 57, у 1993 — 68, у 1994 — 90, у 1996 — 83. В наступні роки відтік висококваліфікованих фахівців не зменшився.

Міграція докторів наук розподілялася практично порівну між країнами близького та далекого зарубіжжя: половина з їх числа виїхали до країн СНД та Балтії, інші до Ізраїлю, США, Німеччини, Канади, Франції. Найбільше докторів наук (42 %) виїхали до Російської Федерації. Аналогічні пропорції були характерні і для мігрантів — кандидатів наук [16, с. 25–26]. За загальними оцінками за 1991–2004 рр. виїхало понад 6 тис. кандидатів та докторів наук, третина яких була у віці до 40 років [17, с. 27].

Висока міграційна активність населення України потребувала проведення зваженої та ефективної державної міграційної політики.

Становлення інституту міграційного права було пов'язане з розробленням і прийняттям Верховною Радою України протягом 1991–1994 рр. цілого пакета законодавчих актів. Забезпечення громадянам України права на виїзд за кордон і повернення на Батьківщину, було передбачено перш за все Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р.

З метою створення громадянам України умов для зайняття трудовою діяльністю за кордоном Україна приєдналася до кількох міжнародних Угод, зокрема Гаазької конвенції 1961 р., Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., Угоди про співробітництво в сфері трудової міграції і соціальний захист трудящих-мігрантів держав СНД від 15 квітня 1994 р.

До 2003 р. Україна стала стороною 12 двосторонніх угод, які врегульовували питання зайнятості та соціального захисту громадян України, котрі працювали за її межами. Протягом 2003–2004 рр. Верховна Рада України ратифікувала відповідні Угоди з Лівією та Португалією.

Але міграційна ситуація в Україні в перехідний до ринку період розвивалася набагато швидше, аніж органи, які були повинні її регулювати. Фактична відсутність державного координаційного органу призвела до того, що в Україні на той час не існувало розробленої та затвердженої державної програми регулювання міграції.

У трудовій еміграції кінця ХХ — поч. ХХІ ст. дослідники цієї проблеми схильні вбачати як позитивні, так і негативні риси і тенденції. Першоосновою негативних рис трудової еміграції, що торкнулось і України, була її стихійність. Саме неконтрольованість процесу з боку держави призвела до негараздів у сферах пенсійного та соціального забезпечення мігрантів, їх медичного страхування тощо. Нелегальна трудова еміграція призвела і до прямих втрат трудових ресурсів та зменшення чисельності населення країни. Ситуація поглиблювалася також і тим, що Україна фактично перебувала на межі так би мовити демографічного провалу. Вразливим було і те, що міграція загострила проблеми сім'ї, залишених дітей і, як наслідок, пияцтва і наркоманії серед підлітків.

Треба підкреслити, що трудова еміграція призводила також до погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням країни. За рахунок виїзду українців на роботу за кордон зменшувалася чисельність економічно активного населення працездатного віку, що призводило до глибоких деформацій не тільки у демографічній структурі, а й у сфері зайнятості.

У міграційному обміні з країнами близького та далекого зарубіжжя відбувалася і втрата інтелектуального потенціалу України. За різними оцінками, у 1990-х роках Україна втратила від 15 % до 20 % свого інтелектуального потенціалу за рахунок еміграції найбільш кваліфікованої робочої сили. Враховуючи експертні оцінки обсягів трудової еміграції, сукупні втрати України в перехідний до ринку період становили понад 360 млрд. доларів США [18, с. 149].

До найсуттєвіших проблем розвитку зовнішніх трудових міграцій з України належали також переважно нелегальний характер трудових поїздок за кордон; відсутність офіційної статистики; низький рівень соціального захисту українських громадян в інших країнах; відсутність в Україні ефективних механізмів залучення коштів, зароблених трудовими мігрантами, в її економіку.

Треба згадати також і моральні аспекти. Українці, тяжко працюючи на чужині (зокрема фізично), втрачали здоров'я, не отримуючи кваліфікованої медичної допомоги, мали важкі побутові умови, нерідко зазнавали насильства з боку роботодавців, не мали правового захисту. На нашу думку, до наведеного доцільно додати і нелегальну зайнятість трудових мігрантів, що зумовлювало їх повну незахищеність.

Позитивним можна вважати те, що за рахунок виїзду робочої сили за кордон зменшувався рівень безробіття всередині держави, а зароблені за кордоном кошти здебільшого пересилалися і витрачалися в Україні. Наприклад, тільки від заробітчан Тернопільщини щороку в досліджуваний період надходило близько 100 млн. доларів США, а сумарний обсяг заробітків українських громадян за кордоном за найбільш реальною оцінкою становив 4,7 млрд доларів США на рік (11 % ВВП України) [19, с. 7], що перевищувало прямі іноземні інвестиції в Україну. Фактично наші громадяни, які працювали за кордоном, стали головними інвесторами української економіки.

Після повернення в Україну трудові мігранти, як правило, засновували власний дрібний або середній бізнес, що позитивно впливало на формування та становлення середнього класу. До позитивних складових можна віднести й ті, які впливали на організацію виробництва, дисципліну праці, формування світогляду її учасників.

Підводячи підсумки, ми схильні стверджувати, що становлення України як незалежної держави з власними кордонами та вільним обміном трудовими ресурсами створило принципово нову ситуацію щодо внутрішньої та зовнішньої трудової міграції населення країни. Структурна перебудова економіки, конверсія оборонного комплексу, банкрутство й ліквідація підприємств промисловості, об'єктивне, а іноді й штучно викликане припинення виробництва призвели до суттєвого скорочення та вивільнення робочої сили. Водночас дефіцит державного та більшості регіональних бюджетів, незначна частка прямих іноземних інвестицій в Україну не давали змоги за короткий час і без зростання соціального напруження у суспільстві перепідготувати й перерозподілити значні обсяги вітчизняної робочої сили, що й призвело до значного зростання трудової міграції населення.

У перехідний до ринку період, наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. характер, обсяги, склад та спрямованість внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін. Ці зміни відбулися у зв'язку із демократизацією суспільного життя, трансформацією соціально-економічних відносин, спрощенням процедури виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення. Вони виявилися насамперед у зменшенні інтенсивності міграцій усередині країни та на міжрегіональному рівні, значному відпливі населення за межі держави, формуванні потужних потоків зовнішньої трудової міграції.

Географія розселення трудових мігрантів з України в перехідний до ринку період розширилась і охоплювала країни Європи, Америки, подеколи Азії та Російську Федерацію. Через відсутність єдиного державного органу, який би комплексно опікувався проблемами мігрантів, відсутні навіть більш-менш точні дані щодо їхньої чисельності.

Значну частину останньої хвилі еміграції з України склали заробітчани, які поряд з правовою потребували і гуманітарної допомоги.

У міграційному обміні з країнами далекого зарубіжжя та Росією відбувалася втрата і інтелектуального потенціалу України. Особливо відчутним був вплив за рубіж наукових кадрів вищої кваліфікації.

В перехідний до ринку період міграційні процеси в Україні не мали яскраво вираженої домінанти. Вони характеризувалися розмаїттям видів, були динамічні і потребували відповідного правового забезпечення. Але їх регулювання було пов'язане зі значними труднощами через брак національної концепції, коштів та організаційного досвіду.

Джерела та література

1. Зовнішні трудові міграції населення України / за ред. Е. М. Лібанової, О. В. Позняка — К. : РВПС НАН України, 2002. — 206 с.
2. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями : [монографія] / О. А. Малиновська. — К. : Вид-во НАДУ, 2004. — 235 с.
3. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. А. Малиновська. — К. : ТОВ «Бланк-Прес», 2004. — 170 с.
4. Шульга Н. Великое переселение народов: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Н. Шульга. — К. : Ин-т социологии НАНУ, 2002. — 700 с.
5. Приймак В. Міграційна привабливість регіонів України / В. Приймак, О. Голубник, Н. Шинкар // Україна : аспекти праці. — 2007. — № 1. — С. 19–24.
6. Вишневська О. А. Сучасна міжнародна трудова міграція та державна міграційна політика / О. А. Вишневська // Статистика України. — 2008. — № 2. — С. 87–91.
7. Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України / О. Варецька // Україна : аспекти праці. — 2005. — № 5. — С. 34–39.
8. Вишневська О. А. Нелегальна зовнішня трудова міграція як об'єкт державного регулювання / О. А. Вишневська // Статистика України. — 2008. — № 1. — С. 87–92.
9. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. В. А. Головка. — К. : Консультант, 2005. — 588 с.
10. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році», Рівень життя населення // Економіст. — 2004. — № 7. — С. 90.
11. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заєць, Ю. І. Пітюренко та ін. — К. : КНЕУ, 2007. — 988 с.
12. Попок А. Новітня еміграція з України : проблеми інтеграції в нові суспільства та співпраці з історичною батьківщиною / А. Попок // Вісник НАДУ. — 2006. — № 1. — С. 307–313.
13. Парламентські слухання «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції» (17 листопада

- 2004 р.). — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/zakon/sk14/parsl/sl171104.htm>
14. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової «Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном». — Режим доступу: <http://www.ombudsman.kiev.ua/d1szm.htm>
 15. Сайт Всесвітнього конгресу українців. — Режим доступу: <http://www.ukrainianworldcongress.net/home/index.ua.htm>
 16. Прибиткова І. Головне багатство України — її населення. І це багатство ми втрачаємо / І. Прибиткова // Віче. — 1998. — № 8. — С. 23–32.
 17. Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // Україна : аспекти праці. — 2005. — № 7. — С. 22–30.
 18. Оленцевич Н. В. Соціально-трудові відносини в контексті глобалізації / Н. В. Оленцевич, Е. А. Волобуєва // Наукові праці ДонНТУ: Сер. Економічна. — Вип. 87. — Донецьк: ДонНТУ, 2004. — С. 147–153.
 19. Шибко В. Людський капітал і додаткова вартість / В. Шибко // Віче. — 2005. — № 5. — С. 7–9.

Анотації

Алексеев С. В. Исторические особенности трудовой миграции населения Украины в переходный к рынку период (1991–2004 гг.).

В статье рассмотрены основные социальные, экономические, правовые и другие условия и факторы, которые обусловили особенности трудовой миграции населения Украины в 1991–2004 гг. Основное внимание уделено внешней трудовой миграции. Проанализированы причины, характер, объемы, направления и последствия внешней трудовой миграции в переходный к рынку период.

Alekseyev S. V. Historic features of the labour migration of Ukrainian population during the transition to market economy period (1991–2004).

The article describes the main social, economic, legal and other conditions and factors that provided the features of labour migration of Ukrainian population in 1991–2004. The author focuses on the external labour migration. The author analyzes the causes, nature, scope, trends and consequences of external labour migration during the transition to market economy period.